

OBRAZ – WIERSZ – PRZEKŁAD: WISŁAWY SZYMBORSKIEJ „HISTORIE (NIE)
NAMALOWANE” W TŁUMACZENIU NA JĘZYK ANGIELSKI I HISZPAŃSKI

Streszczenie

Sztuka zajmuje ważne miejsce w twórczości Wisławy Szymborskiej, o czym świadczą nie tylko liczne wiersze, ale również felietony oraz wykonywane przez poetkę wyklejanki. Choć utwory polskiej noblistki poruszające ten motyw były wielokrotnie komentowane, to jednak związki zachodzące między obrazem a zainspirowanym nim wierszem znajdowały się zwykle na marginesie rozważań badaczy. W jeszcze mniejszym stopniu tematyka ta była poruszana w pracach krytyków przekładu.

Niniejsza dysertacja stanowi próbę spojrzenia na ekfrastyczne wiersze Wisławy Szymborskiej z perspektywy przekładoznawczej. Jej celem jest zbadanie sieci wzajemnych relacji pomiędzy dziełem plastycznym (obrazem olejnym, drzeworytem), utworem poetyckim, który został nim zainspirowany oraz przekładami tego wiersza na język angielski i hiszpański. Szczegółowej i wielofazowej analizie poddano trzy utwory, których malarski pierwowzór daje się jednoznacznie zidentyfikować: *Dwie małpy Bruegla*, *Ludzie na moście* oraz *Vermeer*.

Rozprawa składa się ze wstępu, krótkiej części teoretycznej (rozdziały 1-2), rozbudowanej części analitycznej (rozdziały 3-5), zakończenia, aneksu i bibliografii. W rozdziale pierwszym krótko zaprezentowano dotychczasowe ujęcia problematyki wierszy Wisławy Szymborskiej inspirowanych malarstwem. Następnie omówiono najważniejsze terminy używane do opisu związków zachodzących pomiędzy dziełami sztuki a utworami literackimi do nich nawiązującymi (ekfrazą i jej typy, hypotypoza i jej typy, *Bildgedicht*, przekład intersemiotyczny). Szczególną uwagę poświęcono pojęciu ekfrazy, wokół którego od lat toczy się ożywiona dyskusja. Przytoczono najważniejsze problemy związane ze stosowanymi terminami. Dla potrzeb dalszej analizy przyjęto definicję ekfrazy współczesnej zaproponowaną przez Pawła Goglera, którą uzupełniono o typologię przedstawioną przez Anetę Grodecką. Zgodnie z postulatami niektórych badaczy ekfrazy (m.in. Lawrence'a Venutiego, a na gruncie polskim – Rozalii Słodczyk) przyjęto perspektywę przekładoznawczą, włączając do opisu ekfrazy terminologię translologiczną. Tak rozumiana ekfrazą jest

końcowym produktem procesu przekładu intersemiotycznego, w wyniku którego język malarstwa zostaje przekształcony w język poezji. Należy przy tym zaznaczyć, że ekfraz współczesna obecna w twórczości Wisławy Szymborskiej nie ogranicza się jedynie do przekładu intersemiotycznego, ale zawiera również elementy nieodnoszące się bezpośrednio do warstwy malarskiej, a będące filozoficzną refleksją poetki m.in. na temat sztuki, kondycji człowieka, pragnienia nieśmiertelności. W rozdziale drugim zaprezentowano pojęcie serii translatorskiej i relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi jej ogniwami. Przedstawiono także uzasadnienie wyboru serii translatorskich oraz opisano fenomen recepcji twórczości Wisławy Szymborskiej w krajach hiszpańskojęzycznych oraz anglosaskich.

Każdy z rozdziałów części analitycznej poświęcono badaniu innego wiersza-ekfrazy. W rozdziale trzecim omówiono wiersz *Dwie małpy Bruegla*, będący ekfrazą informacyjną zainspirowaną obrazem niderlandzkiego malarza Pietera Bruegla Starszego *Dwie małpy* oraz dwie serie translatorskie: angielską liczącą sześć przekładów oraz hiszpańską składającą się z pięciu ogniw. Rozdział czwarty poświęcono analizie utworu *Ludzie na moście*, który stanowi przykład ekfrazy informacyjnej z elementami ekfrazy ekstatycznej. Wskazano na dwa malarskie pierwowzory: drzeworyt Hiroshige Utagawy zatytułowany *Nagła ulewa na Wielkim Moście pod Atake* oraz olejny obraz Vincenta Van Gogha *Japonaiserie – Most w deszczu*. Omówiono również dwie serie translatorskie: angielską, składającą się z trzech ogniw oraz hiszpańską liczącą cztery przekłady. W rozdziale piątym zbadano wiersz *Vermeer*, stanowiący ekfrazę syntetyczną i komentujący płótno Johanna Vermeera zatytułowane *Mleczarka*. Opisano również dwie serie translatorskie: angielską i hiszpańską, z których każda składa się z jednego ogniwa.

W każdym z rozdziałów analitycznych punktem wyjścia było zaprezentowanie wybranych prac krytycznych omawiających malarski pierwowzór w celu wyodrębnienia jego najważniejszych cech. Następnie omówiono, jak przekład intersemiotyczny dokonuje się w utworze polskiej noblistki oraz jaką filozoficzną refleksję ze sobą niesie. Przy pomocy metody empiryczno-porównawczej zbadano wzajemne relacje zarówno w obrębie jednej serii translatorskiej, jak i dwóch różnojęzycznych. Do opisu relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi ogniwami danej serii translatorskiej posłużono się wprowadzonymi przez Annę Legeżyńską terminami przekładu centralnego i polemicznego oraz zaproponowanym przez autorkę rozprawy pojęciem przekładu aprecjacyjnego (konsolidującego). Zbadano, jak w każdej anglo- i hiszpańskojęzycznej wersji wiersza dokonuje się przekład intersemiotyczny oraz czy oddana została w niej filozoficzna refleksja poetki.

W zakończeniu wyjaśniono tytuł rozprawy oraz przedstawiono najważniejsze wnioski z przeprowadzonych badań. Zaprezentowano, w jaki sposób dokonywał się przekład intersemiotyczny w omawianych wierszach Szymborskiej oraz ich przekładach na język angielski i hiszpański. Zaobserwowano, że choć środki, którymi noblistka posługuje się do przekształcenia języka malarstwa w język poezji są każdorazowo dobrane do danego dzieła sztuki, to jednak można zauważyć pewne cechy wspólne (np. kompozycja i perspektywa obrazu znajdują swoje odzwierciedlenie w układzie wersyfikacyjnym wiersza i kolejności wymieniania w nim elementów widocznych na płótnie, desce czy arkuszu papieru; technika malarska zostaje przedstawiona za pośrednictwem warstwy semantycznej i brzmieniowej tekstu; efekt zamrożonego ruchu zostaje osiągnięty poprzez zręczne użycie form czasu teraźniejszego). Omówiono relacje zachodzące wewnątrz serii translatorskich oraz pomiędzy nimi. Wskazano, które aspekty międzyjęzykowego przekładu poetyckich ekfraz okazały się najtrudniejsze i dlaczego. Z przeprowadzonej analizy wynika, że istnienie malarskiego pierwowzoru było okolicznością ułatwiającą pracę tłumaczy, pozwalającą dokonywać lepszych wyborów translatorskich. Okazało się, że te wersje, które najprecyzyjniej oddały przekład intersemiotyczny najwierniej przekazały również filozoficzną refleksję poetki.

W zamieszczonym na końcu pracy aneksie zebrane zostały informacje o tym, ile razy i przez kogo dany wiersz Wisławy Szymborskiej był tłumaczony na język angielski i hiszpański. Aneks ten ukazał również prawidłowości zachodzące w wyborze i częstotliwości przekładu utworów poetki na omawiane języki.